

УДК 81'373:004.8

Яна Пятроўна Алёкса, магістрант
Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсі-
тэт імя М. Танка, Мінск, Беларусь
э-пошта: eurus.2002holmes@gmail.com

Yana Piatrowna Alioksa, MA Student
Belarusian State Pedagogical University
named after M. Tank, Minsk, Belarus
e-mail: eurus.2002holmes@gmail.com

БЕЛАРУСКАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ ШТУЧНАГА ІНТЭЛЕКТУ: ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТИВЫ ЎКЛАДАННЯ СПЕЦЫЯЛІЗАВАНАГА СЛОЎНІКА

Абгрунтоўваецца неабходнасць укладання першага ў нацыянальнай лексікаграфіі тлумачальнага слоўніка тэрмінаў штучнага інтэлекту. Акрэсліваюцца асноўныя метадалагічныя ўстаноўкі, актуальныя для сістэмнай параметрызацыі адпаведных тэрмінаў. Аналізуецца лексікаграфічны патэнцыял базавай слоўнікавай мадэлі, у якасці якой абраны тэрміналагічны даведнік «Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія».

Ключавыя словы: беларуская мова; тэрмінаграфія; беларуская тэрміналогія; тлумачальны слоўнік; штучны інтэлект.

BELARUSIAN TERMINOLOGY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF EMBEDDING A SPECIALIZED DICTIONARY

The necessity of embedding the first explanatory dictionary of artificial intelligence terms in the national lexicography is substantiated. The main methodological guidelines relevant for the system parameterization of the relevant terms are outlined. The lexicographic potential of the basic vocabulary model is analyzed, as which the terminological reference book "Belarusian Linguistic Terminography" is chosen.

Key words: Belarusian language; terminography; Belarusian terminology; explanatory dictionary; artificial intelligence.

Распрацоўка тэарэтычных і практычных пытанняў беларускай тэрміналогіі, яе сістэматызацыя, правядзенне аналізу функцыянавання і пашырэння з'яўляецца актуальным напрамкам сучаснай лінгвістыкі, абумоўленым імклівым развіццём шэрага прадметных галін, якія фарміруюць аснову для тэхналагічнага прагрэсу, вырашэння глабальных выклікаў і стварэння ўстойлівага будучага.

Да такіх абласцей ведаў адносіцца штучны інтэлект (далей ШІ), які ў сучасных рэаліях набыў статус фундаментальнага кампанента інфармацыйнага грамадства, забяспечваючы істотную дапамогу чалавеку ў розных сферах дзейнасці. Здольнасць да аптымізацыі вытворчых працэсаў, аператыўнасць, забеспячэнне дакладнасці вылічальных аперацый і дэманстрацыя творчага падыходу пры вырашэнні рознакіраваных задач сведчаць пра ўніверсальнасць ШІ і яго істотны інструментальны патэнцыял.

Адначасова з дынамічным развіццём самой прадметнай вобласці актыўна папайняецца і ўдасканалваецца адпаведна тэрмінасістэма. Відавочна, што стан развітай мовы вымагае развітасці тэрміналагічных сістэм усіх найбольш актуальных для сучаснага грамадства галін ведаў і, у першую чаргу, тэрмінасістэмы ШІ. У такіх умовах тэрміналагічныя слоўнікі выступаюць не толькі крыніцай семантычнай і прагматычнай інфармацыі пра асобныя тэрміны і тэрмінасістэму ў цэлым, але і з'яўляюцца своеасаблівым маркёрам стабільнасці існавання ўсёй прадметнай галіны.

Ва ўмовах дзяржаўнага беларуска-рускага двухмоўя асноўнай крыніцай інфармацыі пра тэрмінасістэму ШІ выступаюць нешматлікія слоўнікі тэрмінаў на рускай

мове, якія існуюць пераважна ў інтэрнет-прасторы, створаны інтуіцыйна невядомымі аўтарамі, апісваюць спарадычныя тэрміны на падставе неўніфікаваных параметраў. З гэтага вынікае выключная актуальнасць аператыўнага ўкладання слоўніка беларускай тэрміналогіі ШІ, разлічанага на шырокае кола карыстальнікаў, створанага на навукова абгрунтаваных прынцыпах сістэмнай параметрызацыі і з улікам дасягненняў тэрмінаграфіі. Асноўнымі метадалагічнымі устаноўкамі пры яго ўкладанні з'яўляюцца наступныя: а) максімальная канкрэтызацыя кола паняццяў прадметнай галіны «штучны інтэлект» для лексікаграфічнай фіксацыі іх семантычных і прагматычных характарыстык (на сучасным этапе не існуе адназначнага і агульнапрынятага вызначэння базавага паняцця «штучны інтэлект»; многія расійскія даследчыкі, якія займаюцца распрацоўкай адзінай тэрмінасістэмы ШІ, абавіраюцца на некарэктны пераклад тэрмінаў з англійскай мовы, што вядзе да множнасці трактовак, неакрэсленасці азначэнняў і нестабільнасці ўсёй сістэмы тэрмінаў); б) адпаведнасць міжнародным стандартам фарміравання тэрміналогіі ў галіне ШІ, што забяспечыць уніфікацыю і ўзаемаразуменне паміж карыстальнікамі (важным падаецца стварэнне максімальна поўнага слоўніка на аснове агульнапрынятых лексікаграфічных прынцыпаў з разгалінаванай сістэмай інфармацыйных зон); в) актуальнасць і паўната, абумоўленая імклівым і рэгулярным абнаўленнем сістэм функцыянавання ШІ, што прыводзіць да канструявання новых тэрмінаў (кожная новая мадэль ШІ становіцца больш падобнай да чалавечага мозгу; у прыватнасці, прадстаўленая кампаніяй OpenAI новая мадэль ChatGPT 4.5 system card [1] з'яўляецца, па словах распрацоўшчыкаў, першай, якая валодае «эмацыянальным інтэлектам» – здольнасцю ідэнтыфікаваць і праяўляць эмоцыі, рэгуляваць і выкарыстоўваць іх для паспяховага вырашэння розных жыццёвых сітуацый).

Асноўным тыпам тэрміналагічнага слоўніка ў галіне ШІ на этапе станаўлення і стабілізацыі тэрмінасістэмы павінен стаць слоўнік тлумачальнага тыпу – камбінаваны і ўніверсальны лексікаграфічны даведнік, які ўключае ў сябе найперш наступныя інфармацыйныя зоны: 1) зону намінацыі, 2) зону граматычнай інфармацыі, 3) зону стылістычнай інфармацыі, 4) зону семантычнай інфармацыі, 5) зону функцыянальнай інфармацыі, 6) зону ілюстрацый, 7) зону пашпартызацыі, 8) зону спасылак.

Улічваючы спецыфіку аб'екта лексікаграфічнага апісання і неабходнасць максімальнай структурызацыі лінгвістычных і пазалінгвістычных звестак, пэўнай базай мадэллю для стварэння слоўніка беларускай тэрміналогіі ШІ можа паслужыць выданне «Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія: слоўнік» (2022) [2], у якім структуравана апісваецца сістэма тэрмінаў беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі, раскрываецца значэнне адпаведных тэрмінаў, падаюцца неабходныя каментарыі і ілюстрацыі, адлюстроўваецца ўзаемасувязь усіх тэрмінаў сістэмы, прыводзяцца альтэрнатыўныя найменні.

Крыніцамі для стварэння дадзенага слоўніка паслужылі шматлікія слоўнікі, якія ўключаюць матэрыял беларускай мовы (аўтаномныя слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў, якія былі апублікаваны на тэрыторыі Беларусі, аўтаномныя слоўнікі, якія выдадзены па-за межамі Беларусі, інкарпараваныя слоўнікі тэрмінаў), што, безумоўна, мае практычнае значэнне пры напісанні работ па тэорыі лексікаграфіі, а таксама можа паслужыць матэрыялам для ўкладання новых слоўнікаў тэрміналагічнага характару на беларускай мове.

Слоўнікавы артыкул складаецца з загалоўнай (рэстравай) адзінкі – лемы (зоны намінацыі), дэфініцыі (зоны семантызацыі), аўтарскіх каментарыяў і ілюстрацый (сумешчаных зоны ілюстрацый і зоны лінгвадыдактычнай інфармацыі, сістэмнай

інфармацыі – адлюстравання сувязей тэрміна з іншымі тэрмінамі (зоны сістэмнай інфармацыі), альтэрнатыўных найменняў (паліморфаў). Важным аргументам на карысць выкарыстання дадзенай крыніцы з’яўляецца наяўнасць у слоўніку т. зв. «гіпера-гіпанімічнага навігатора», у які ўваходзяць ключавыя паняцці, звязаныя паміж сабой рода-відавымі адносінамі (у тым ліку і аўтарскія тэрміны).

Такім чынам, сучасная тэрмінаграфія вымагае сучасных тэхналагічных рашэнняў, што асабліва важна пры сістэмнай параметрызацыі паняццяў шматлікіх інавацыйных сфер. Таму важнай праблемай пры ўкладанні тэрміналагічных слоўнікаў з’яўляецца праблема адбору адпаведных тэрмінаграфічных мадэлей (арыенціраў). Прааналізаваны слоўнік «Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія» валодае шэрагам характарыстык, якія робяць яго аптымальным узорам для ўкладання іншых тэрміналагічных слоўнікаў, у тым ліку і першага ў нацыянальнай лексікаграфіі тлумачальнага слоўніка тэрмінаў штучнага інтэлекту.

ЛІТАРАТУРА

1. Афіцыйны сайт навукова-даследчай арганізацыі. URL: <https://openai.com>. (дата звароту: 27.02.2025).
2. Дзятко Д. В. Беларуская лінгвістычная тэрмінаграфія : слоўнік / Д. В. Дзятко ; навук. рэд. В. Д. Старычонок. Мінск : Колорград, 2022. 208 с.